

INTERAKCIJE S MAJKOM I ZADOVOLJSTVO OBITELJSKIM ŽIVOTOM MLADIH IZ OBITELJI S OCEM I BEZ OCA¹

KATICA LACKOVIĆ-GRGIN
GORAN OPAČIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 159.922
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljeno: 1988 — 12-23
Received

Na uzorku mladih iz osmih razreda osnovne škole koji potječu iz potpunih obitelji (N = 112) i iz obitelji bez oca (N = 73) izvršeno je ispitivanje s ciljem utvrđivanja da li se te dvije skupine razlikuju u zadovoljstvu porodicom. Također je provjeravano da li se te skupine razlikuju u interakcijama s majkom (u intimnosti, zahtjevima, grubosti, zanemarivanju i davanju).

Rezultati su pokazali da s obzirom na strukturu obitelji nema razlike u zadovoljstvu porodicom, te da je zadovoljstvo porodicom snažnije povezano s tipovima interakcije nego sa strukturom porodice.

U dimenzijama interakcije koje odražavaju ekspresivnu funkciju majke nema razlika između skupina mladića i djevojaka iz potpunih i deficitarnih obitelji. Struktura obitelji modificira jedino dimenziju *zahtjevi* koja odražava instrumentalnu funkciju majke.

Uvod i problem

Nakon očeve smrti u obitelji dolazi do promjene njezine strukture koja izaziva barem tri značajne neposredne posljedice po djecu: 1) gubitak emocionalne podrške jednog roditelja, 2) gubitak modela za identifikaciju i 3) opadanje ekonomske moći obitelji. Te posljedice u početku izazivaju neravnotežu u obiteljskom sustavu, ali istovremeno iniciraju i procese koji vode prema uravnoteženju toga sustava.

Proces uravnoteženja odvija se, između ostaloga, putem modifikacije dotadašnjih položaja i uloga preostalih članova obitelji. Pored toga, kao što ističe Merton (prema Golubović, 1981), zbog gubitka oca može započeti proces mijenjanja ciljeva i individualnih aspiracija preostalih članova obitelji. Najvjerojatniji pravac

¹ Rad je dio realizacije istraživačkog zadatka »Self-koncept mladih u odnosu na sastav obitelji i različite tipove interakcija sa značajnim osobama« što ga u okviru Projekta 2.12.01 financira SIZ za znanost SRH.

tih promjena je takav da osigurava funkcioniranje obiteljskog sustava ali, dakako, na nešto drukčijoj razini od one prije očeve smrti.

Prije nego što se uspostavi nova integracija moguće je da obitelji bez oca budu zahvaćene i dezintegracijskim procesima. No, dezintegracija ne mora biti (i najčešće nije) trajnije stanje takvih obitelji. Takvo stanje, najčešće privremeno, relativno se brzo nadvladava zahvaljujući činjenici da se u preostalim članova obitelji zadržava, pa čak i povećava, osjećaj zajedništva i uzajamnosti te čvrste emocionalne povezanosti. Takvim pozitivnim procesima u deficijentnoj obitelji u većini kultura pogoduje i podrška što je članovima obitelji pružaju rođaci, prijatelji pa i neke društvene institucije. U tome se značajno razlikuje položaj takvih deficijentnih obitelji od onih u kojima je gubitak oca posljedica razvoda braka. Prema Parishu (1987), od razvedenih obitelji se rođaci i prijatelji, i to neposredno nakon razvoda, distanciraju. To udaljavanje traje u prosjeku oko dvije godine. Naprotiv, budući da se smrt oca percipira kao nesreća koja je, bez krivice njezinih članova zadesila obitelj, rođaci i prijatelji se nakon očeve smrti približavaju obitelji te je psihološki i materijalno podržavaju. Tek kasnije, kad obitelj povratu svoju ravnotežu, oni se udaljavaju. Upravo u vrijeme dok su još podržavani od drugih izvan užeg obiteljskog kruga članovi deficijentne obitelji tragaju za modalitetima življenja, pa u novonastalim okolnostima uspostavljaju integraciju na novim načelima.

Ako se takva integracija uspostavi, onda se može pretpostaviti da se zadovoljstvo životom u nepotpunoj obitelji ne bi trebalo bitno razlikovati od zadovoljstva životom u potpunoj obitelji. Ovakvu pretpostavku osnažuju najnoviji nalazi (Kurdek i Sinclair, 1988 a, b, Edwards, 1987) iz kojih proizlazi da npr. prilagodavanje adolescenata nije asocirano sa strukturom obitelji nego s konfliktima, odnosno s dimenzijama interpersonalnih odnosa u obitelji.

U obiteljima bez oca mijenja se pozicija djece. Weiss (1979) je mišljenja da djeca u takvim obiteljima, ranije nego u potpunima, dobivaju veće obaveze ali i prava. To se reflektira na njihov razvoj u smislu da se on ubrzava. Pretpostavku o nešto bržem razvoju mladih iz obitelji u kojima je otac umro provjeravali smo u jednom ranijem istraživanju (Lacković-Grgin i suradnici, 1988). Rezultati indiciraju na nešto brže odrastanje tih mladih u usporedbi s mladima iz potpunih obitelji.

Međutim, pretpostavku o drukčijem položaju mladih u takvim obiteljima nismo provjeravali. Ako se položaj i uloga tih mladih doista mijenja kao što se to teorijski pretpostavlja, onda bi se

te promjene mogle očitovati u nešto drukčijoj prirodi interakcija s majkom. Tako se npr. može očekivati da će majka, delegirajući dio odgovornosti djetetu, imati prema njemu veće zahtjeve. Ali, kad se zna da takvu obitelj društvena sredina podržava i na taj način što prema njoj snižava svoje zahtjeve, moguća je i alternativna pretpostavka — da majke iz takvih obitelji imaju niže zahtjeve prema svojoj djeci. Zatim, dosljedno Weissovoj teorijskoj pretpostavci, može se očekivati da su interakcije majki i djece u takvim obiteljima više simetrične. Naime, sukladno s navedenom pretpostavkom u takvim obiteljima se ranije smanjuje diskrepanca između statusa i snage majki i djece nego što je to slučaj u potpunim obiteljima. To bi onda značilo da je intimnost u odnosima majka-dijete nešto veća nego što je u potpunim obiteljima.

U nekim dimenzijama interakcije koje manje reflektiraju značajke statusa i snage osoba u interakciji a više emocionalni odnos, takvih razlika, s obzirom na strukturu obitelji, ne bi trebalo biti.

Zbog svega navedenog u ovom se radu nastojalo provjeriti:

1. Da li postoje razlike u zadovoljstvu obiteljskim životom u mladima iz potpunih i nepotpunih obitelji?
2. Da li postoje razlike u interakcijama majki i kćerki, odnosno sinova iz potpunih i nepotpunih obitelji u sljedećim dimenzijama interakcije: intimnosti, zahtjevanju, grubosti, zanemarivanju i davanju?
3. Kakva je povezanost zadovoljstva obiteljskim životom sa položajem, strukturom obitelji i dimenzijama interakcije s majkom?

Metodika rada

Ispitanici su bili učenici osmih razreda osnovne škole. Uzorak je sačinjavalo 55 ženskih i 57 muških iz *potpunih* obitelji i 44 ženske i 32 muška iz obitelji u kojima je otac umro i u kojima nema oćuha. Ove dvije skupine ispitanika bile su izjednačene po dobi, mjestu stanovanja i zanimanju majke. Parovi učenika birani su unutar istog razrednog odjeljenja.

Instrumenti ispitivanja

U ispitivanju je primijenjen upitnik koji je, pored pitanja o sociodemografskim karakteristikama ispitanika, sadržavao i skale Likertova tipa za mjerenje sljedećih dimenzija interakcije

s majkom: intimnosti, zahtjeva, grubosti, zanemarivanja i davanja, te skalu zadovoljstva porodicom (ZP). Skale za mjerenje navedenih dimenzija interakcije konstruirao je koautor ovoga rada (G. Opačić i G. Kos, 1987), a njihova je zadovoljavajuća pouzdanost i jednodimenzionalnost potvrđena i na drugim uzorcima mladih pa i na uzorku ovog istraživanja (vidjeti tablicu br. 1).

Skala zadovoljstva porodicom konstruirana je za potrebe ovog rada. U njezino konstruiranje krenulo se respektirajući nalaze nekih autora o kojima izvješćuju Brief i Hollenbeck (1985) da je zadovoljstvo životom (life satisfaction) pod utjecajem zadovoljstva u pet područja života, a to su: obitelj, zdravlje, posao, društvo i slobodno vrijeme. Kao pokušaj operacionalizacije jedne od navedenih domena općeg zadovoljstva nastala je skala zadovoljstva porodicom (ZP). Inicijalna verzija skale nastala je tako da su producirane tvrdnje koje se vrlo malo razlikuju po smislu (npr. »U svojoj porodici ja se općenito dobro osjećam«) tako da praktički predstavljaju ponovljena mjerenja. Tako koncipirana skala primijenjena je na spomenutom uzorku nakon čega je izvršena obrada podataka. Iz inicijalne verzije od 14 tvrdnji, nakon ajtem analize i analize glavnih komponenti, izostavljene su četiri tvrdnje, i to upravo one koje su se grupirale unutar druge glavne komponente. Budući da je ovu drugu komponentu bilo teško po smislu razlikovati od prve glavne komponente, te da je broj tvrdnji bio nedostatan za upotrebu kao zasebna mjera, odlučeno je te tvrdnje izostaviti iz skale koja je upotrebljavana u daljnjim analizama. Na taj način je ustvari dobivena jednodimenzionalna skala, a da pri tome nije bitno smanjena njezina pouzdanost (vidjeti tablicu br. 1).

Zadovoljavajuće metrijske karakteristike ove skale i njezina jednodimenzionalnost kasnije su potvrđene i na drugim uzorcima adolescenata. Glavni parametri navedenih skala primijenjenih na ovom uzorku prikazuju se u tablici br. 1.

Statistička obrada podataka uključila je izračunavanje t-tes- tova za utvrđivanje značajnosti razlika u interakcijama s majkom mladih iz dvije ispitivane skupine (posebno za muške, posebno za ženske) te za utvrđivanje razlika u zadovoljstvu porodicom. Također je izvršena i regresijska analiza u kojoj su sastav obitelji, spol i dimenzije interakcije s majkom bile prediktorske varijable, a zadovoljstvo porodicom kriterijska varijabla. Izračunate su i korelacije između spola, sastava obitelji, dimenzija interakcije i zadovoljstva porodicom.

Tablica 1.

Aritmetičke sredine (M), standardne devijacije (sd), pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (rtt) rezultata na skalama primijenjenima na ispitanicima iz potpunih (N=112) i nepotpunih (N=73) obitelji

IME SKALE	broj tvrdnji	M	potpuna obitelj		nepotpuna obitelj		
			sd	rtt	M	sd	rtt
INTIMNOST	8	30.75	5.873	.80	28.74	5.713	.78
ZAHTJEVI	8	17.79	6.006	.78	16.71	4.929	.75
GRUBOST	8	19.34	6.861	.78	19.25	5.222	.69
ZANEMARIVANJE	9	19.21	6.963	.79	18.56	7.149	.78
DAVANJE	8	31.78	5.907	.80	32.70	4.637	.71
ZADOVOLJSTVO	14	41.73	11.187	.87	40.82	9.096	.80
PORODICOM	10	29.86	8.817	.86	28.71	6.879	.80

Rezultati

Tablica 2.

Razlike u zadovoljstvu porodicom i u interakcijama s majkom u muških adolescenata iz obitelji s ocem (N=57) i obitelji bez oca (N=32)

IME VARIJABLE	S ocem		M	Bez oca		t	značaj.
	M	sd		sd	sd		
ZADOVOLJSTVO PORODICOM	30.74	9.32	30.19	6.55		.298	n.z.
INTIMNOST	30.60	6.73	29.59	5.43		.766	n.z.
ZAHTJEVI	15.94	5.43	17.23	5.39		-1.092	n.z.
GRUBOST	17.26	6.24	18.13	4.58		-6.889	n.z.
ZANEMARIVANJE	18.66	7.66	17.68	5.63		.601	n.z.
DAVANJE	28.93	6.24	30.15	3.58		-1.021	n.z.

Tablica 3.

Razlike u zadovoljstvu porodicom i u interakcijama s majkom u ženskih adolescenata iz obitelji s ocem (N=55) i obitelji bez oca (N=44)

IME VARIJABLE	S ocem		M	Bez oca		t	značaj.
	M	sd		sd	sd		
ZADOVOLJSTVO PORODICOM	28.38	9.13	27.56	7.02		.479	n.z.
INTIMNOST	30.20	6.30	28.07	6.59		1.603	n.z.
ZAHTJEVI	19.42	6.52	16.29	4.56		2.625	.02
GRUBOST	21.18	7.38	20.12	5.57		.770	n.z.
ZANEMARIVANJE	19.45	6.65	19.24	7.54		.145	n.z.
DAVANJE	27.44	5.69	28.24	4.28		-.761	n.z.

Iz tablica br. 2 i br. 3 se vidi da ni u muških niti u ženskih adolescenata nema značajne razlike u zadovoljstvu porodicom s obzirom na njezinu potpunost ili nepotpunost. Također se nisu pokazale značajnima ni razlike u dimenzijama interakcije s majkom, osim u uzorku djevojaka, gdje je jedina značajna razlika (na nivou od 2%) u dimenziji »Zahjevi«. Majke iz obitelji bez oca imaju prema kćerkama značajno niže zahtjeve od majki iz obitelji s ocem.

Tablica 4.

Matrica interkorelacija varijabli potpuna—nepotpuna obitelj, spol, dimenzije interakcije i zadovoljstvo porodicom

	1	2	3	4	5	6	7	8
1		.07	-.16	-.09	-.01	-.05	.06	-.07
2			-.11	.13	.24	.06	-.20	-.18
3				-.40	-.47	-.30	.66	.60
4					.62	.35	-.44	-.47
5						.31	-.42	-.45
6							-.37	-.27
7								.64

Legenda:

- 1 — Sastav obitelji (potpuna—nepotpuna)
- 2 — Spol
- 3 — Intimnost
- 4 — Zahtjevi
- 5 — Grubost
- 6 — Zanemarivanje
- 7 — Davanje
- 8 — Zadovoljstvo porodicom

Tablica 5

Rezultati stupnjevite regresijske analize za zadovoljstvo porodicom kao kriterijem

1. korak

Prediktori	Korel. s kriter.	beta	F za beta	p
Sastav obitelji	-.10	-.07	1.48	> .05
Spol	-.05	-.04	.38	> .05
Intimnost	.22	.23	9.51	< .01
Zahtjevi	-.19	-.18	5.95	< .05
Grubost	-.08	-.07	.93	> .05
Zanemarivanje	.03	.02	.16	> .05
Davanje	.35	.38	25.27	< .01
$R^2 = .505$	$R = .710$	$df = (7,177)$	$F = 25.82$	< .01

6. korak

Prediktori	korel. s kriter.	beta	F za beta	p
Intimnost	.30	.31	19.02	< .01
Davanje	.40	.43	35.91	< .01
$R^2 = .465$	$R = .682$	$df(1,181)$	$F = 10.82$	< .01

Iz vrijednosti multiplog koeficijenta korelacije se vidi da svih sedam prediktorskih varijabli objašnjavaju oko 50 posto varijance kriterija (zadovoljstva porodicom). U skupu preostalih prediktorskih varijabli našla se intimnost i davanje koje same objašnjavaju oko 46 posto varijance kriterija.

Diskusija

Odgovarajući na prvi problem ovoga rada može se konstatirati da se zadovoljstvo porodicom, kao jedna od konstitutivnih domena zadovoljstva životom, statistički značajno ne razlikuje u dvije uspoređivane skupine ispitanika. To znači da su mladi iz potpunih i nepotpunih obitelji podjednako zadovoljni svojim obiteljima. Taj naš nalaz, upotpunjen i podatkom da između strukture obitelji i zadovoljstva porodicom nema praktički nikakve korelacije (vidjeti tablicu br. 4!), sukladan je s najnovijim nalazima nekolicine stranih autora. Ti nalazi upozoravaju da se u dosadašnjim istraživanjima prilično dramtizirao značaj ove sociološke varijable obitelji. Naime, spomenuto je da su Kurdek i Sinclair (1988) našli kako su varijable obiteljskih odnosa znatno bolji prediktori prilagođavanja adolescenata nego što je to struktura obitelji sama po sebi. I rezultati regresijske analize pokazuju da su intimnost i davanje kao dimenzije interakcije između majki i adolescenata najbolji prediktori zadovoljstva porodicom.

Iz rezultata ovog istraživanja također je vidljivo da je zadovoljstvo porodicom negativno povezano sa zahtjevima, grubošću pa i sa zanemarivanjem što znači da su te dimenzije interakcije značajnije za javljanje nezadovoljstva porodicom od njezine strukture. To je sukladno u uvodu spomenutim nalazima da je prilagođavanje adolescenata otežano u obiteljima s konfliktima, bez obzira na obiteljsku strukturu. A upravo u ispitivanim dimenzijama interakcije mladih s majkom nema razlika između onih iz potpunih i nepotpunih obitelji.

Jedina razlika koja se pokazala značajnom govori u prilog pretpostavci da majke iz obitelji bez oca snižavaju svoje zahtjeve, vjerojatno stoga što i društvo ima nešto niže zahtjeve prema takvim obiteljima. Međutim, takva modifikacija zahtjeva iskazuje se samo u odnosu prema kćerima. Objašnjenje ovog nalaza bit će potpunije kad se pogleda u tablice br. 2 i br. 3 iz kojih je vidljivo da u potpunim obiteljima majke imaju značajno više zahtjeve prema kćerima nego prema sinovima. To ukazuje da su vjerojatno taj instrumentalni aspekt svoje uloge delegirale ocu, ali da su ga zadržale u odnosu prema kćerima. U nepotpunim obiteljima situacija je nešto drukčija — u njima zahtjevi prema sinovima

pokazuju tendenciju da budu nešto viši, dok su prema kćerima značajno niži nego u obiteljima s ocem. Ovo indicira da je i u obiteljima bez oca i u potpunim obiteljima modificirana upravo ona dimenzija interakcije koja odražava instrumentalnu funkciju majke i njezinu ulogu prema zahtjevima društvene sredine. Ostale dimenzije interakcije mladih s majkom se ne razlikuju prvenstveno zbog toga što su one izraz ekspresivne funkcije majke, a ta se funkcija ne mijenja bez obzira na strukturu obitelji. Čini se da upravo ta nepromijenjena ekspresivna funkcija majki u obiteljima bez oca objašnjava da je zadovoljstvo porodicom podjednako u mladima iz potpunih i nepotpunih obitelji.

LITERATURA

- Brief, A. P. and Hollenbeck J. A.: Work and Quality of Life, *International Journal of Psychology*, 1985, 20, 199—206
- Edwards, J. N.: Changing Family Structure and Youthful Weill—Being, *Journal of Family Issues*, 1987, 4, 355—372
- Golubović, Z.: *Porodica kao ljudska zajednica*, Naprijed, Zagreb, 1981, str. 219.
- Kurdek, L. A. and Sinclair, R. J.: Adjustment of Young Adolescents in Two-Parent Nuclear, Stepfather, and Mother—Custody Families, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1988, 56, 91—96.
- Kurdek, L. A. and Sinclair, R. J.: Relation of Eighth Graders' Family Structure, Gender, and Family Environment with Academic Performance and School Behavior, *Journal of Educational Psychology*, 1988, 80, 90—94.
- Lacković—Grgin, K. Opačić, G. i Žitnik, E.: Neki aspekti self-koncepta mladih iz obitelji s ocem i bez oca, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Razdio filozofija, psihologija, sociologija i pedagogija, 1988, 27 (4) 115—126.
- Opačić, G. i Kos, G.: Pokušaj identificiranja faktorske strukture nekih aspekata porodične interakcije, *Dani psihologije 87*, Zbornik radova, Zadar, 1987, 61—68.
- Parish, T. S.: Family and Environment, u knjizi: Van Hasselt, V. B. and Hersen, M. (Eds): *Handbook of Adolescent Psychology*, Pergamon Press, New York, 1987, 168—183.
- Weiss, R. S.: Growing up a little faster: The experience of growing up in a single-parent household, *Journal of Sociology Issues*, 1979, 35, 97—111.

Katica Lacković — Grgin and Goran Opačić: INTERACTION WITH THE MOTHER, AND SATISFACTION WITH FAMILY LIFE OF YOUNG PEOPLE WITH AND WITHOUT A FATHER.

S u m m a r y

Based on a sample of youngsters from the final classes of primary school who come from complete families (N=112) and from families without a father (N=73) an investigation was carried out with the aim of establishing whether these two groups differed in their satisfaction with family life. It was investigated whether the two groups differed in their interaction with the mother (in intimacy, requests, harshness, neglect and giving).

The results showed that based on the structure of the families there was no difference in satisfaction of family life, and that family satisfaction was strongly connected with the type of interaction rather than the structure of the family.

In the dimension of interaction which reflect the expressive functions, there was no difference between the mothers of groups of young boys or girls from complete or deficient families. The structure of the families was modified only by the dimension of demands which defined the instrumental function of the mother.